

Archeologienota

Berlaar – Markt-Pastorijstraat

Natasja Reyns en Ruth Ferket

Temse
2018

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Natasja Reyns en Ruth Ferket

All-Archeo bvba
Laagstraat 12
9140 TEMSE

Wettelijk depot nummer
D/2018/12.807/104

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	7
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken.....	8
2.3.3	Werkwijze	12
2.4	Assessmentrapport	12
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied.....	12
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	18
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	23
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese.....	26
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	27
3	Samenvatting.....	28
4	Bibliografie	29
4.1	Publicaties	29
4.2	Websites	29
5	Bijlagen	30
5.1	Archeologische periodes	30
5.2	Plannenlijst	30
5.3	Fotolijst.....	31

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2017K217

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Berlaar, Berlaar, Markt-Pastorijstraat, Markt

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 170566, 201012
- 170576, 200920
- 170518, 200921
- 170497, 200995

Kadastraal plan:

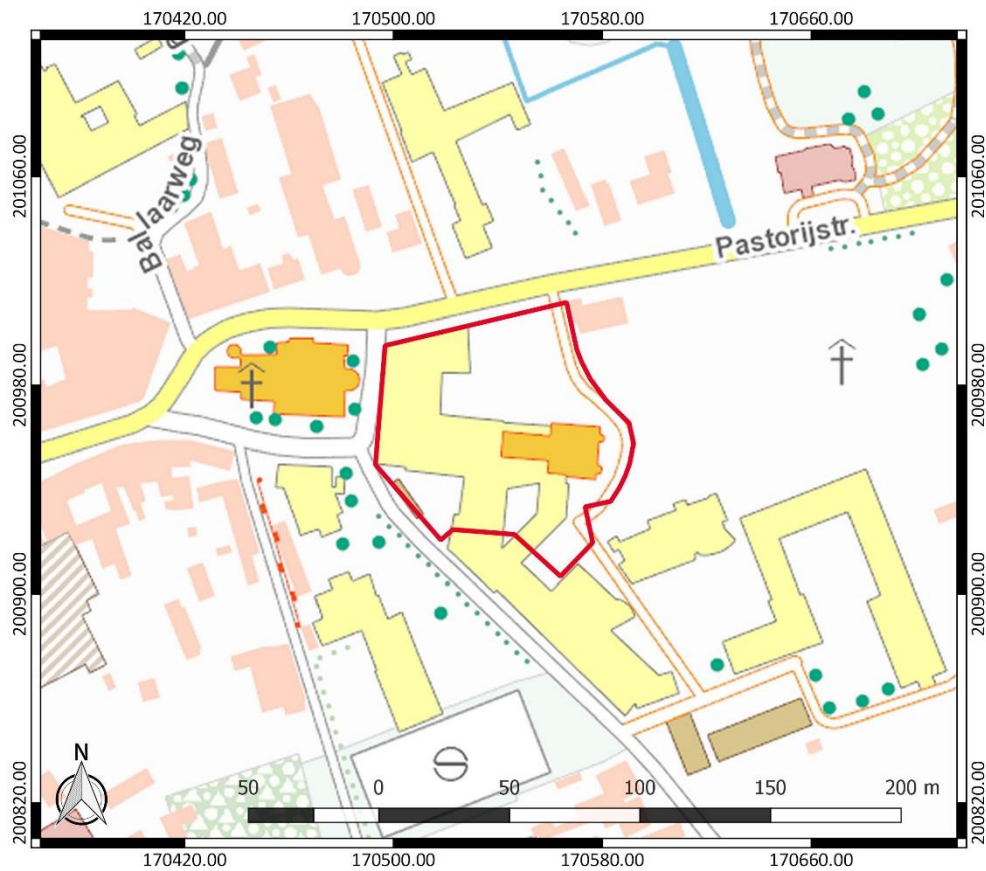

Figuur 1: Kadastraal plan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Berlaar, Afdeling 1, sectie B, nummer 42W, 42X, 42Y

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 6833 m²

Topografische kaart:

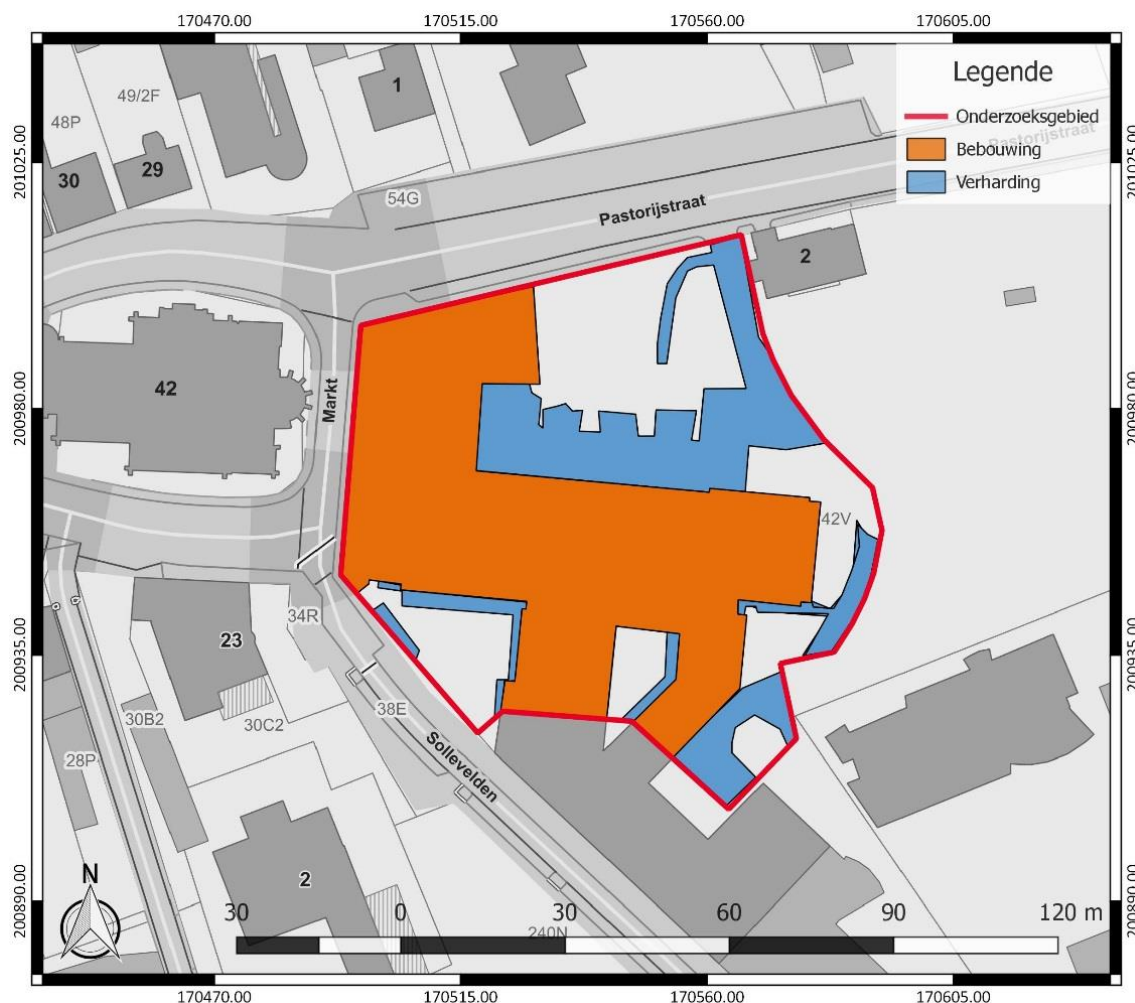

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 24/11/2017 – 10/10/2018

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland, tuinzone, klooster

Verstoorde zones: Er bevinden zich gebouwen en verhardingen ter hoogte van het onderzoeksgebied (Figuur 3). Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. De precieze aard en de omvang van deze verstoring is echter niet gekend.

Figuur 3: Verstoringenkaart met aanduiding van de bestaande bebouwing (oranje) en verhardingen (blauw) binnen het onderzoeksgebied (rood). Onderkaart: GRB (www.geopunt.be)

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein zullen drie bouwblokken gerealiseerd worden. De drie bouwblokken worden voorzien van een gemeenschappelijke ondergrondse kelderverdieping, die een groot deel van het onderzoeksgebied beslaat. De kelderverdieping kent een verstoringsdiepte van ca. 3,30 à 3,70 m onder het maaiveld (bovenzijde vloerplaat voorzien op 5,04 à 5,54 m TAW). Buiten de zones die onderkelderd worden, zullen bodemingrepen plaatsvinden in het kader van omgevingsaanleg. Dit omvat voornamelijk de aanleg van verhardingen en groenaanleg. In het kader van de omgevingsaanleg zullen bodemingrepen plaatsvinden met een verstoringsdiepte tot 50 à 80 cm onder het maaiveld.

Figuur 4: Plan van de inplanting en omgevingsaanleg (Avantgarden)

Figuur 5: Kelderplan (De Vloed Architects)

Figuur 6: Sneden (Avantgarden)

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp (1842-1879) worden drie momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

Ook de Erfgoedbank Kempens Karakter werd geraadpleegd.

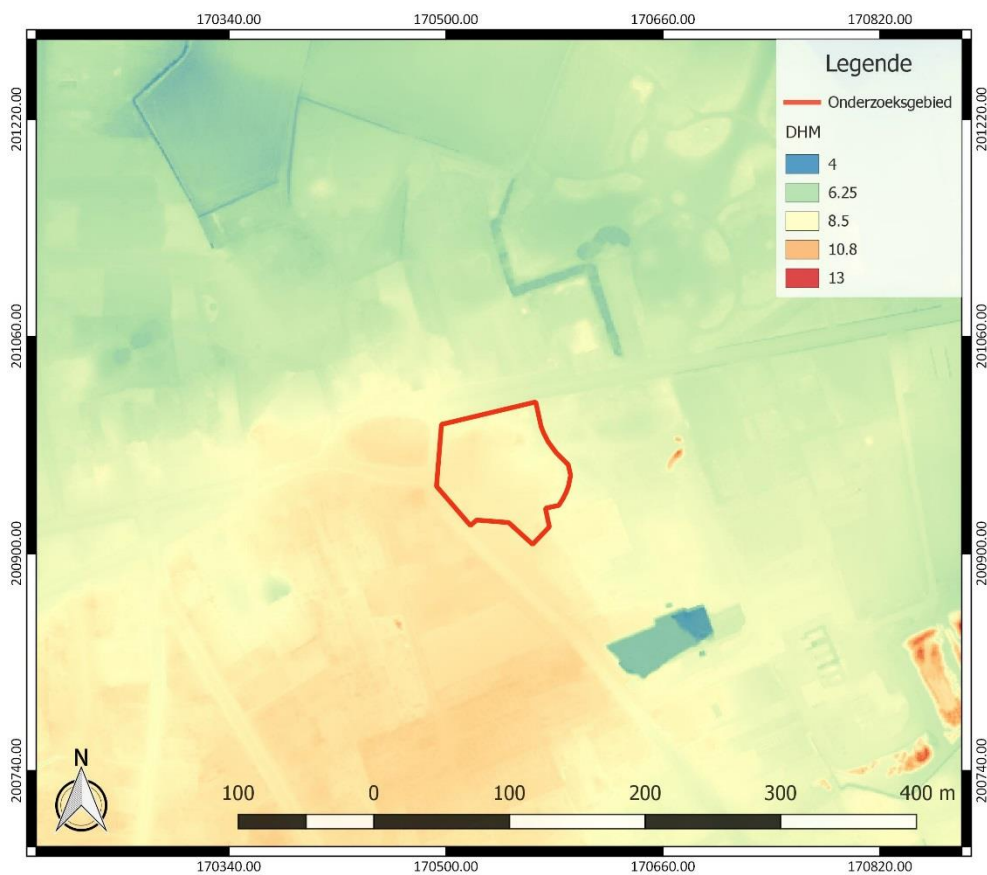
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

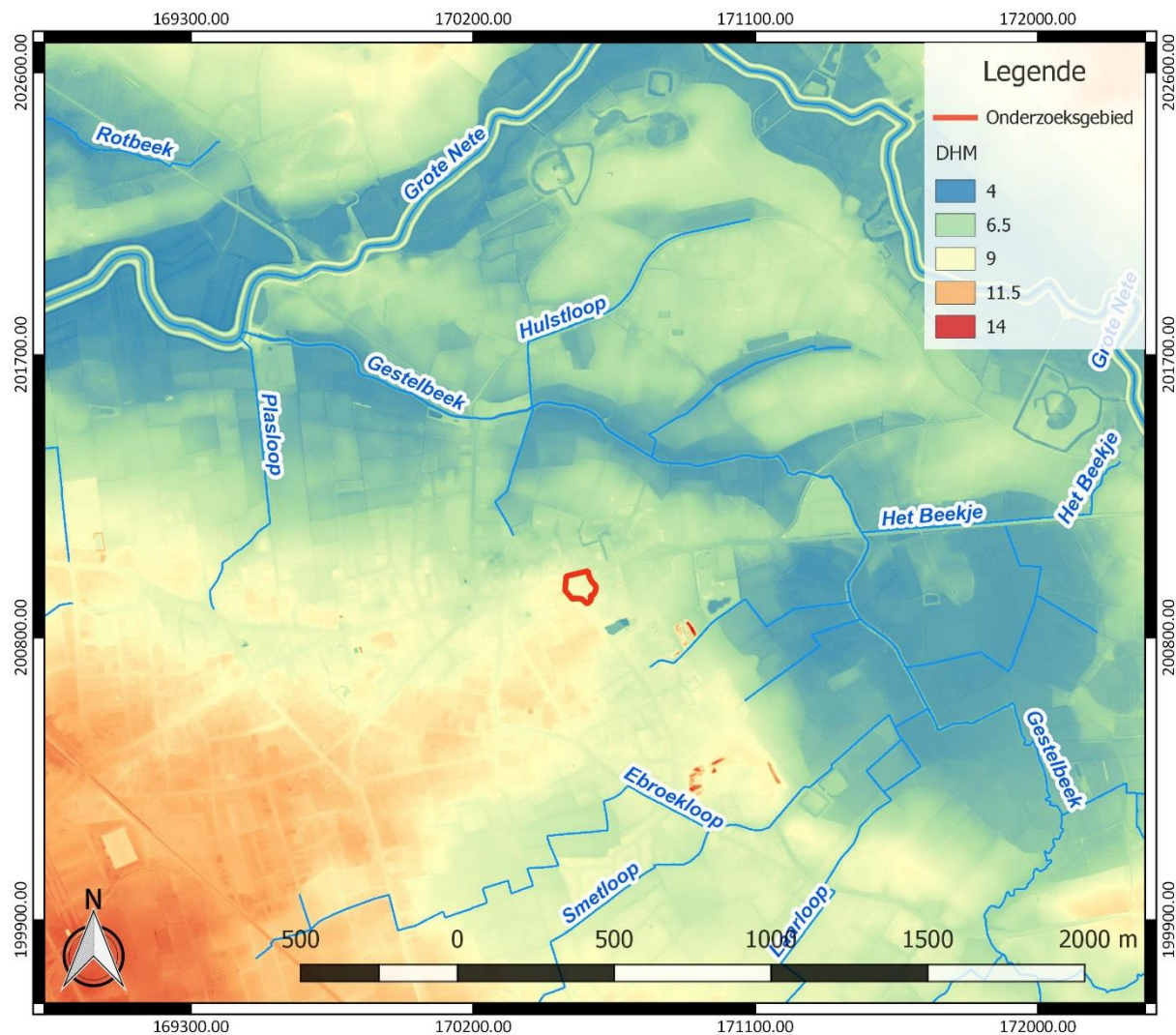
Het onderzoeksgebied is gelegen in het centrum van Berlaar, tussen de Pastorijstraat in het noorden, de Sollevelden in het zuidwesten en de Markt in het westen (Figuur 7). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden. Hydrografisch behoort het tot het Netebekken. De belangrijkste waterloop in de omgeving is de Grote Nete op enige afstand ten noorden van het onderzoeksgebied. Ten noorden en ten oosten stroomt de Gestelbeek en ten zuiden de Ebroekloop. Ten zuidoosten en ten noordwesten zijn naamloze waterlopen gesitueerd. De topografie helt af in de richting van de Grote Nete (Figuur 9).

Figuur 7: Luchtfoto van 2017 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 8: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

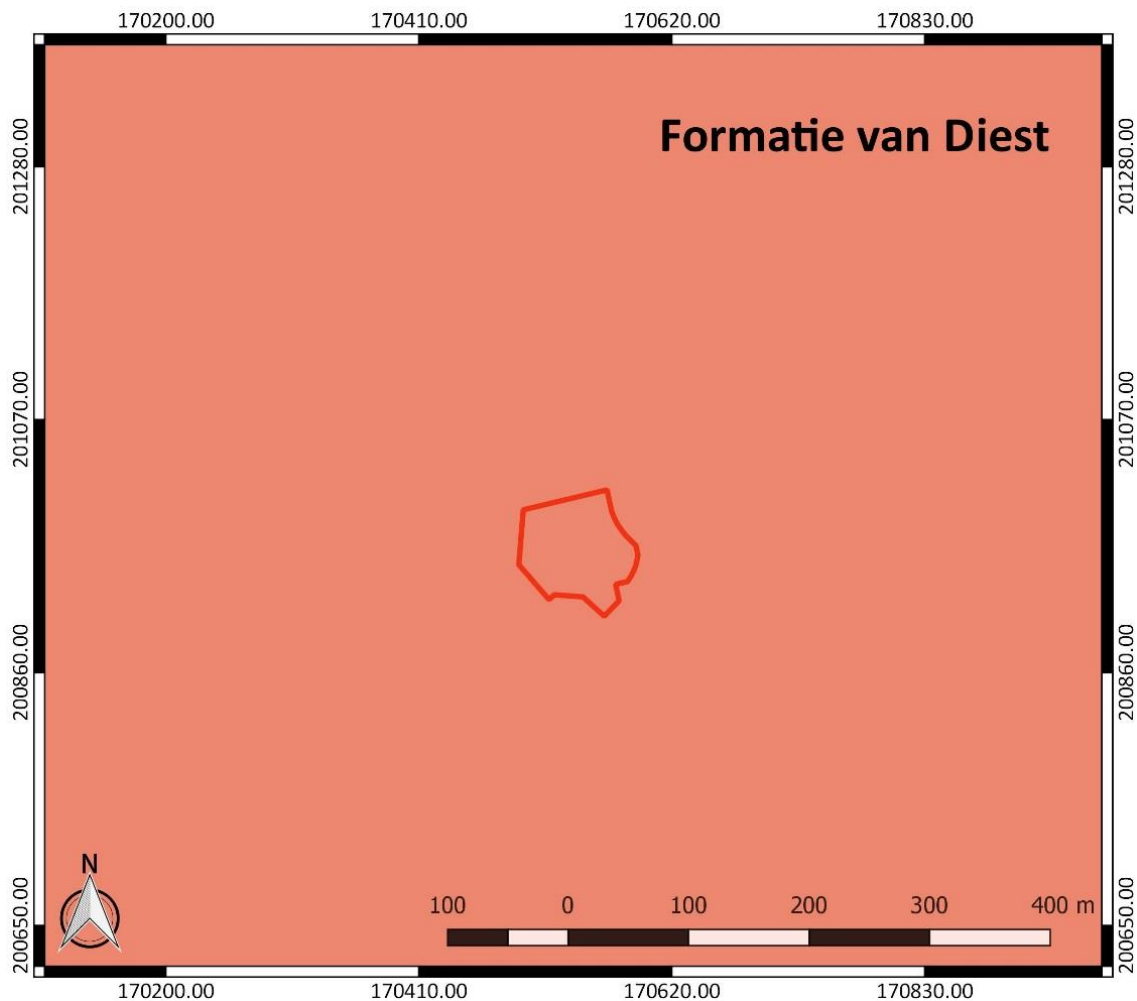
Figuur 9: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied en Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 10: Hoogteverloop van noordnoordoost naar zuidzuidwest (www.geopunt.be/kaart)

Geomorfologisch behoort Berlaar tot de depressie van de *Schijns-Nete*. Dit is een laaggelegen gebied waar de topografie zich beneden de 20 m situeert. Het meest laaggelegen deel van de depressie situeert zich in het zuidwesten, in de omgeving van Lier. Hier ligt de hoogte slechts enkele meters boven het huidige zeeniveau. De lage vlakte wordt doorbroken door twee duidelijke en relatief smalle, zuidwest-noordoost gerichte reliëfeenheden: de rugen van Lichtaart en Geel. De meest uitgesproken rug, die van Lichtaart, sterkt zich uit van het gebied ten noorden van Herentals over Lichtaart tot Kasterlee en is voor een groot deel opgebouwd uit Pliocene sedimenten. Op de rug loopt de hoogte op tot 33 m. De rug van Geel situeert zich zuidelijker en strekt zich uit ten zuiden van Olen in de richting van Geel. Deze rug is opgebouwd uit de Miocene Formatie van Diest.³ Het onderzoeksgebied bevindt zich op de noordelijke flank van een rug (Figuur 8). Het terrein kent een hoogte van 8,1 tot 9,0 m TAW (Figuur 10).

³ Goolaerts/Beerten 2006, 2

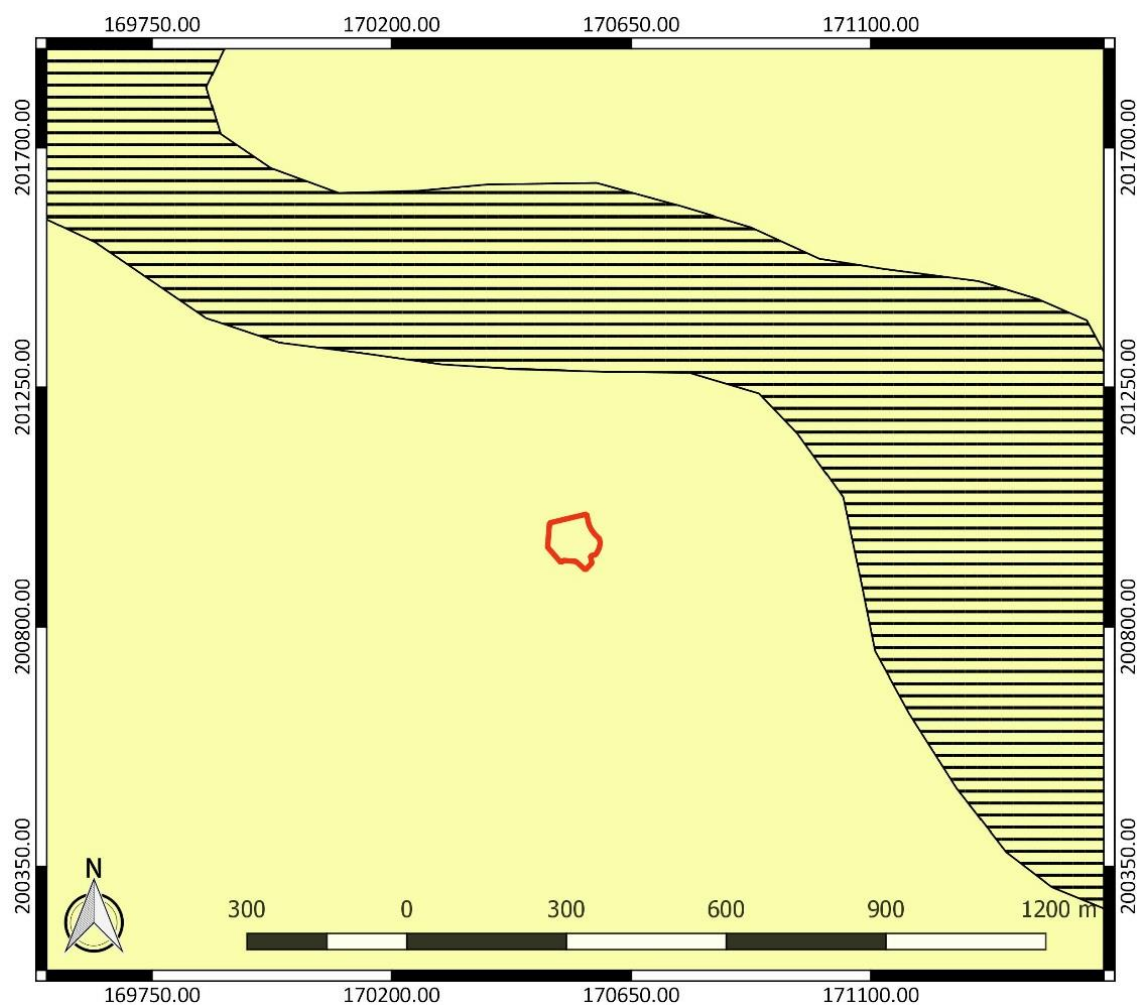
Figuur 11: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De tertiaire ondergrond (Figuur 11) bestaat uit de Formatie van Diest. Deze bestaat uit groen tot bruin zand, dat heterogeen is, met meerdere grindlagen, (ijzer)zandsteenbanken, kleirijke horizonten en een schuine gelaagdheid. Het is glauconietrijk en heeft micarrijke horizonten.⁴

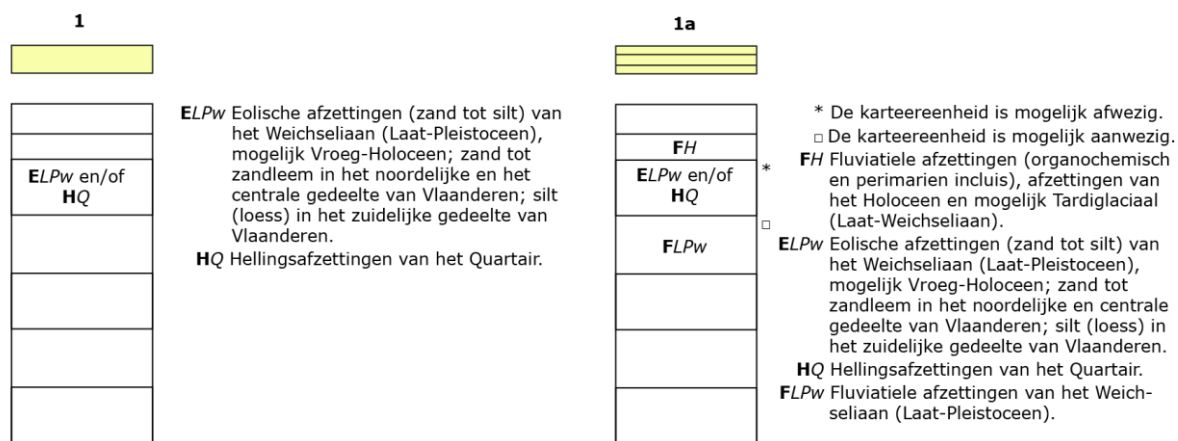
De quartairgeologische kaart (Figuur 12) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Ter hoogte van de vallei van de Gestelbeek zijn er ook oudere fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en jongere fluviatiele afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) aanwezig. Deze zijn gearceerd weergegeven.⁵

⁴ www.geopunt.be/kaart

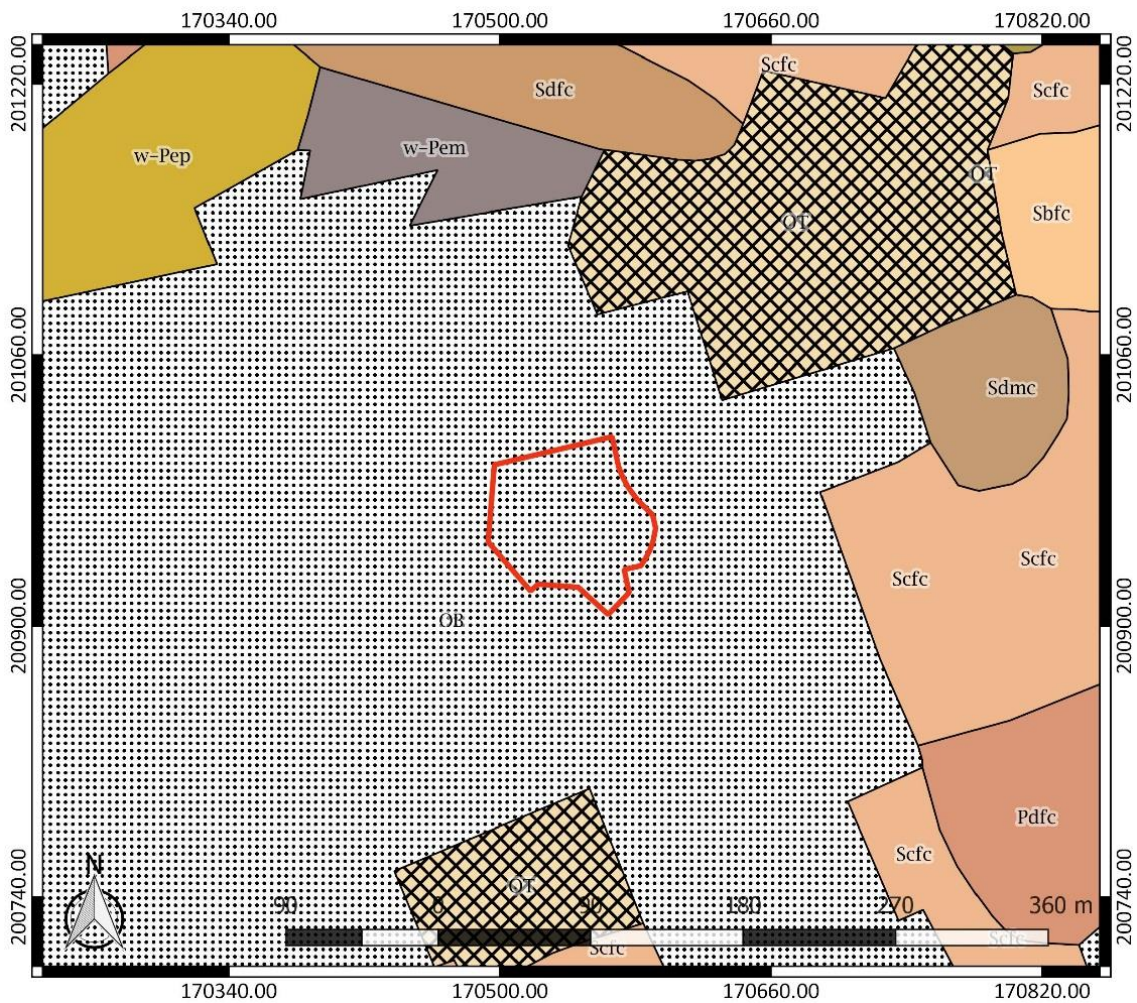
⁵ www.geopunt.be/kaart

Figuur 12: Quartairegeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

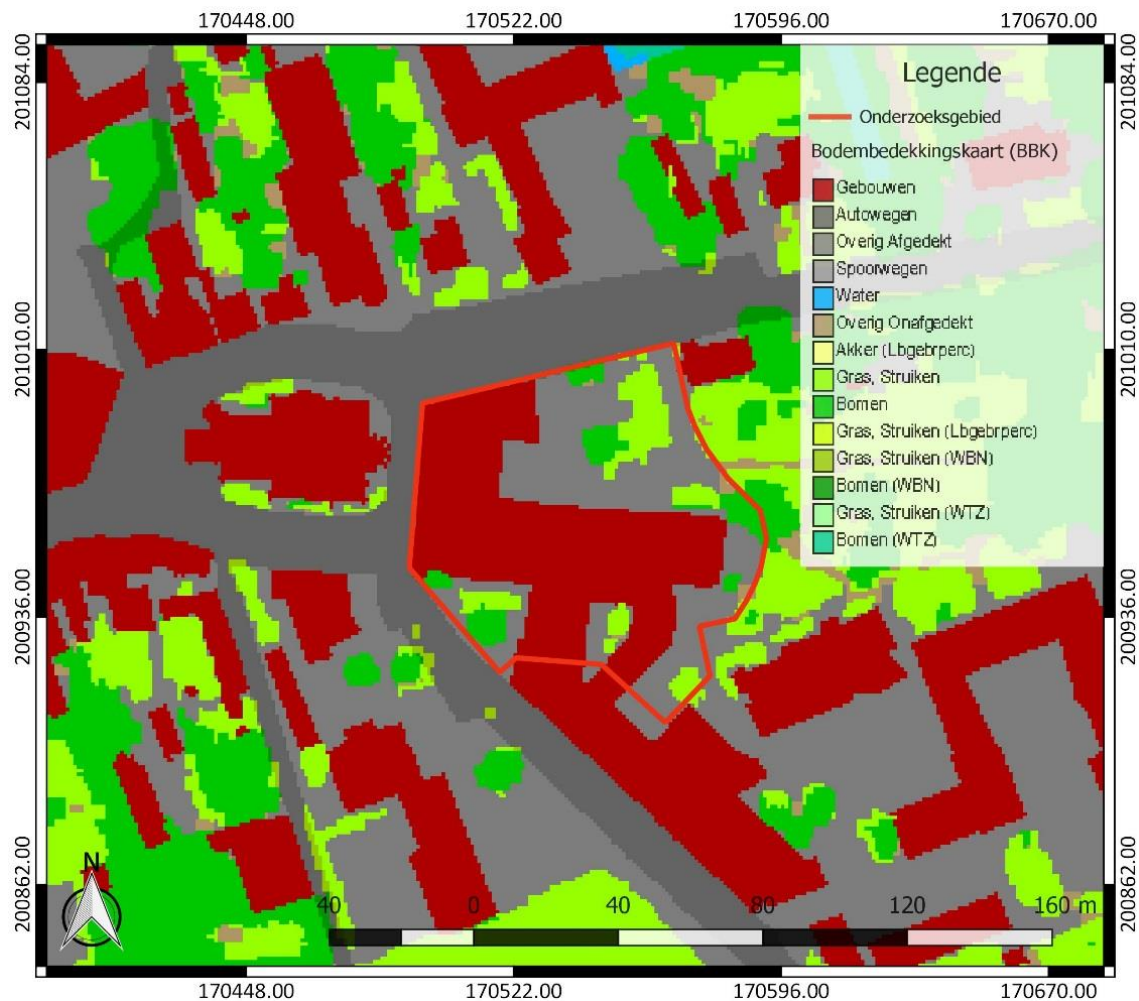

Figuur 13: Legende bij de quartairegeologische kaart (www.geopunt.be)

Figuur 14: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 14) situeert het onderzoeksgebied in een bebouwde zone (OB). In de omgeving worden in het noorden, het oosten en het zuiden sterk vergraven gronden (OT) en een droge- (Sbfc), matig droge- (Scfc) en een matig natte (Sdfc) lemig zandbodem met weinig duidelijke ijzer en/of humus B horizont of met een dikke antropogene humus A horizont (Sdmc) verwacht. Ten zuidoosten duidt de bodemkaart een matig natte licht zandleembodem met weinig duidelijke ijzer en/of humus B horizont (Pdfc) aan. Ten noordwesten treffen we een natte licht zandleembodem, met klei-zand op geringe of matige diepte, zonder profiel (w-Pep) of met een dikke antropogene humus A horizont (w-Pem). In het onderzoeksgebied zijn op de bodemgebruikskaat gebouwen en verhardingen te bemerken. Voor het overige wordt het onderzoeksgebied volgens de kaart ingenomen door gras, struiken en bomen (Figuur 15). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 7).

Figuur 15: Bodemgebruikskartaal met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

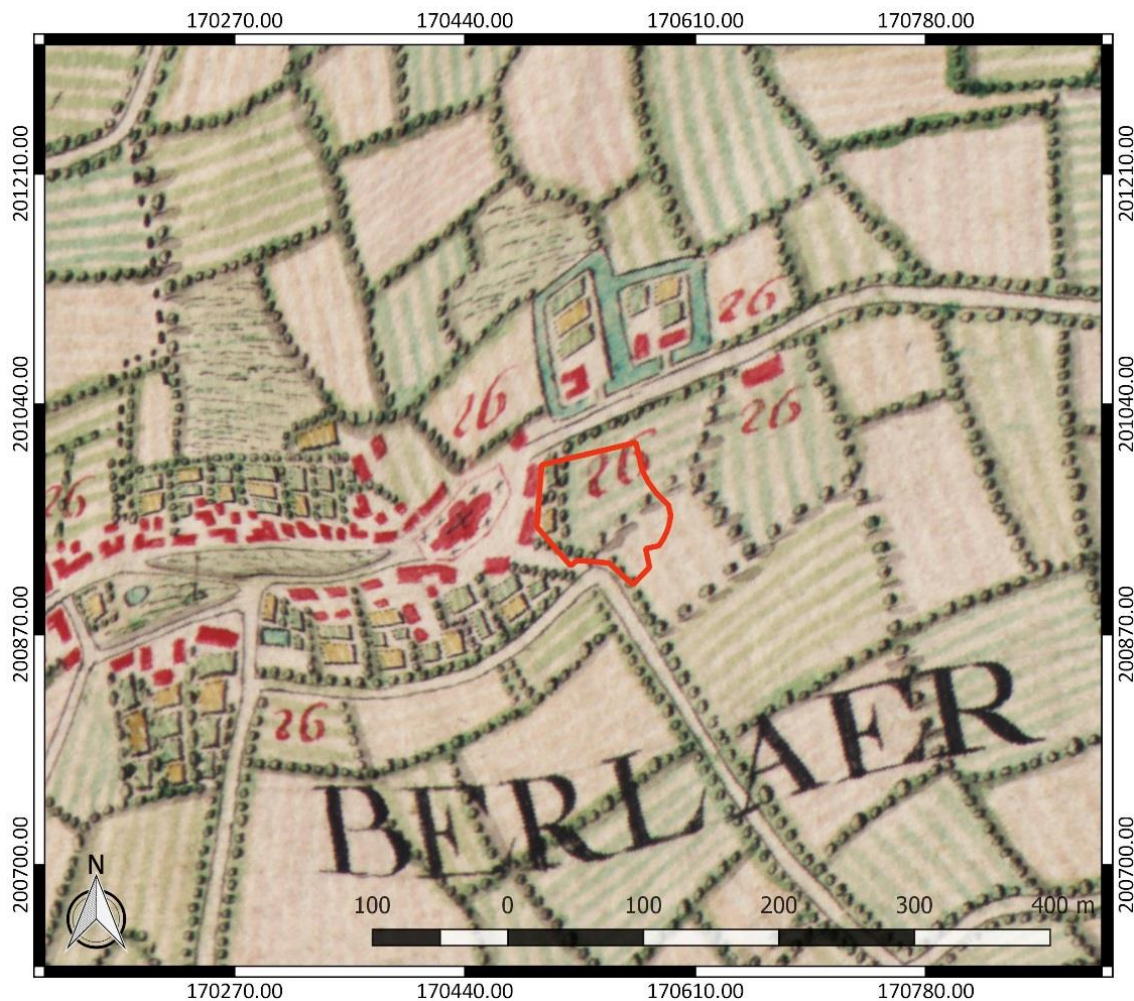
2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

De eerste vermelding van 'Berlaar' gaat terug tot het jaar 1180. Het was oorspronkelijk een heerlijkheid die in het bezit was van de heren van Mechelen en deel uitmaakte van het Land van Mechelen. De heerlijkheid had minstens vanaf 1286 een eigen schepenbank. Een deel van Berlaar werd in de 13de eeuw afgestaan aan de abdij van Rosendaal te Walem. Dit deel kwam in het begin van de 16de eeuw terug in handen van het Land van Mechelen, dat toen bij het hertogdom Brabant hoorde. In de periode die volgde wisselde het goed regelmatig van eigenaar tot het uiteindelijk in 1781 in handen kwam van Graaf de Merode. Hij was de laatste grondheer. In de tweede helft van de 16de eeuw en aan het einde van de 17de eeuw werd het dorp geteisterd door de godsdienstoorlogen. Ook beide wereldoorlogen lieten hun sporen na.⁶

In 1845 werd de congregatie van de zusters van het Heilig Hart van Maria opgericht. Zij vestigden hun klooster ter hoogte van het onderzoeksgebied. De zusters richtten zich op onderwijs, zieken- en ouderenzorg en stichtten verschillende scholen. In het midden van de 19de eeuw organiseerde de congregatie lager onderwijs en tussen 1881 en 1993 was er een kostschool. Vanaf de periode rond de eeuwwisseling konden meisjes een opleiding voor kleuteronderwijzeres volgen in de zogenaamde "normaalschool voor bewaarschoolonderwijs". Deze bestond tot 1974. In 1906 werd er een middelbare landbouw- en huishoudschool opgericht, de "huishoudelijke landbouwschool", en vanaf

⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Berlaar [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120747> (geraadpleegd op 29 november 2017)

de Eerste Wereldoorlog was er ook een kantwerkschool, die in 1928 werd aangevuld met een naaischool. In 1957 besloten de zusters een algemeen vormend onderwijs op te richten en kwam de “moderne humaniora” tot stand. Daarvoor werd in 1961 een nieuwbouw opgetrokken in de tuin van het klooster.⁷

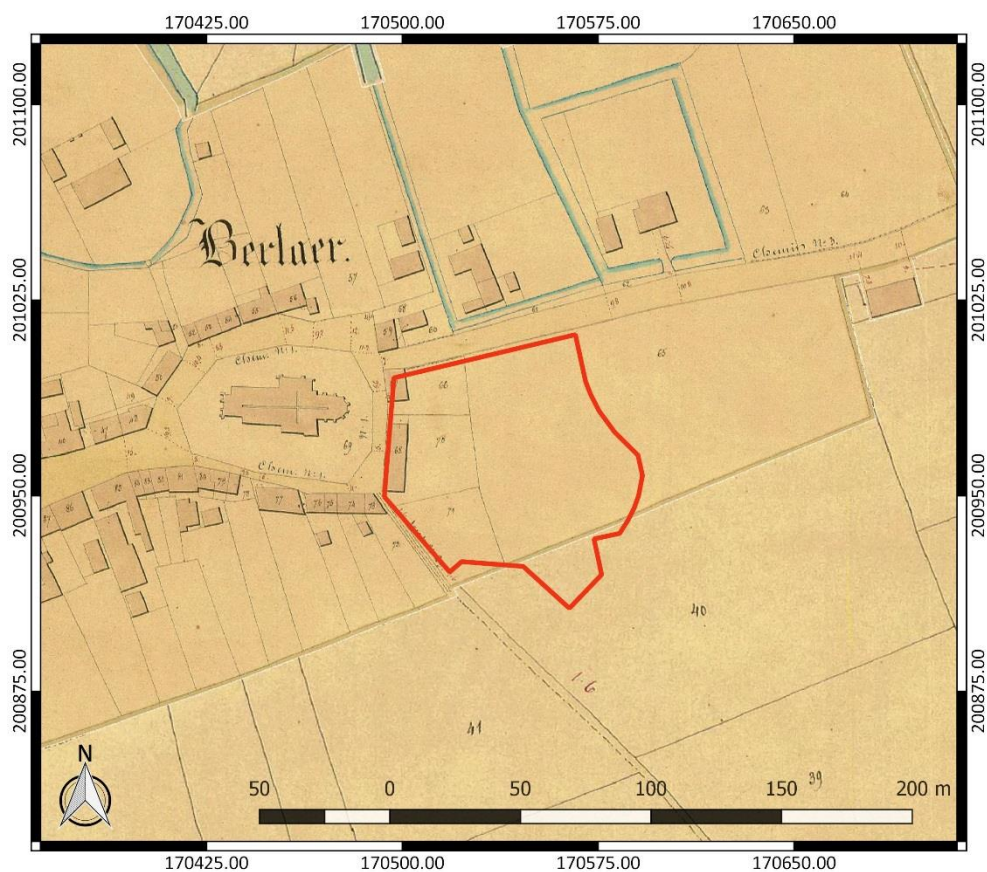

Figuur 16: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied in gebruik is als akkerland (Figuur 16). In het westen van het onderzoeksgebied zijn tuinen te bemerken. De tuinen horen bij twee gebouwen die volgens de kaart juist buiten het onderzoeksterrein liggen. Het onderzoeksgebied maakt deel uit van de historische dorpskern van Berlaar. Ten westen is het dorpsplein met de Parochiekerk Sint-Pieter gelegen. Ten noorden zijn twee sites met walgracht gesitueerd.

Op de Atlas der Buurtwegen (1841) zijn er twee gebouwen aanwezig in het westen van het onderzoeksgebied (Figuur 17). Mogelijk gaat het om dezelfde huizen die op de Ferrariskaart net buiten het terrein liggen. Vermoedelijk was het terrein verder nog steeds in gebruik als tuin en als akkerland.

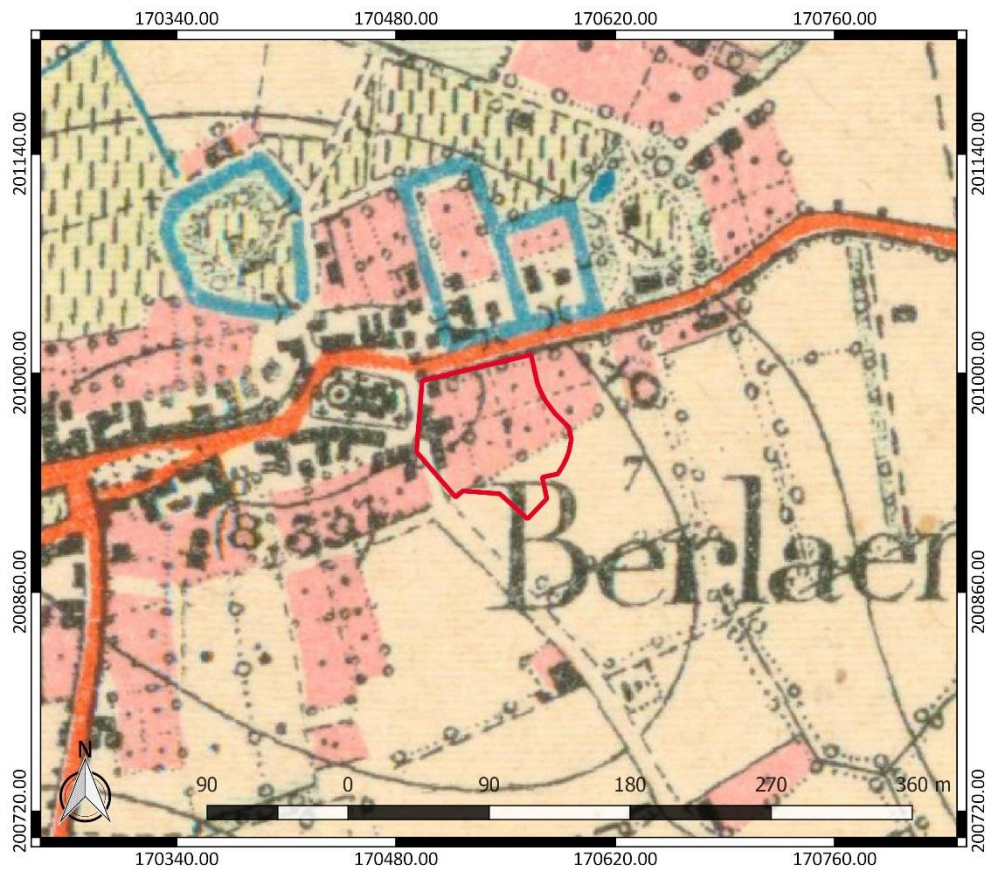
⁷ Erfgoedbank Kempens Karakter: <http://www.kempenserfgoed.be/erfgoed/43044-berlaar-klooster>

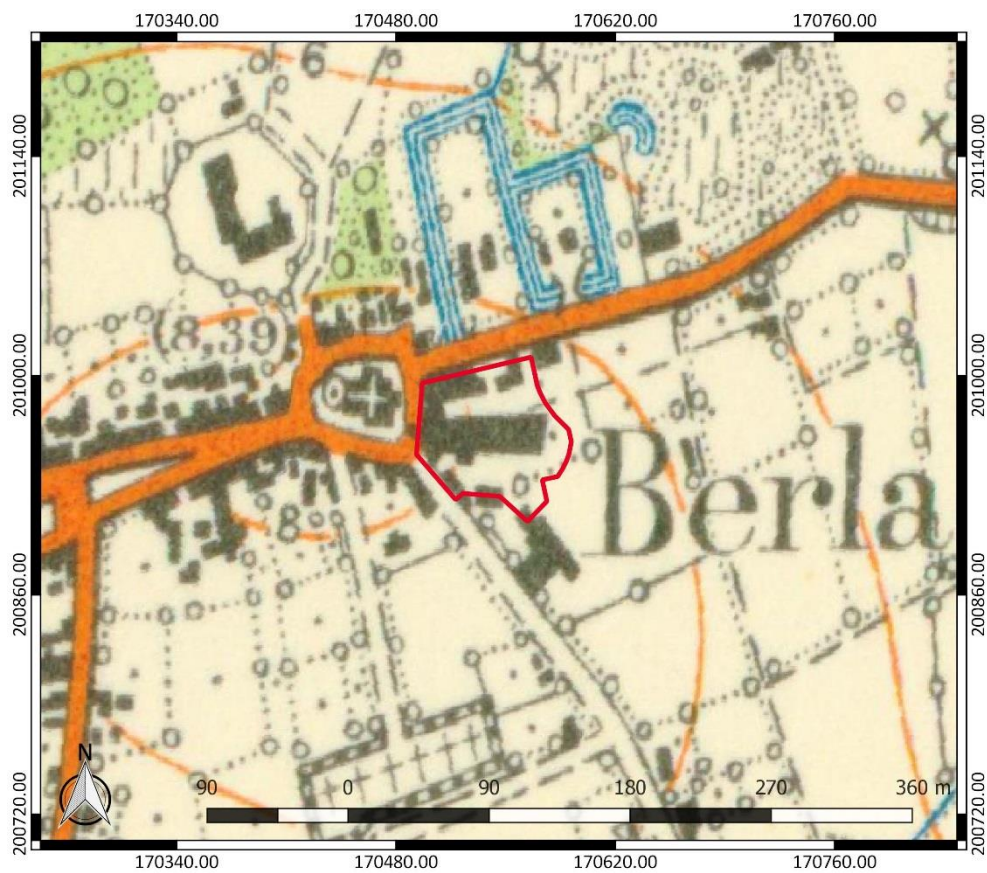
Figuur 17: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 18: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

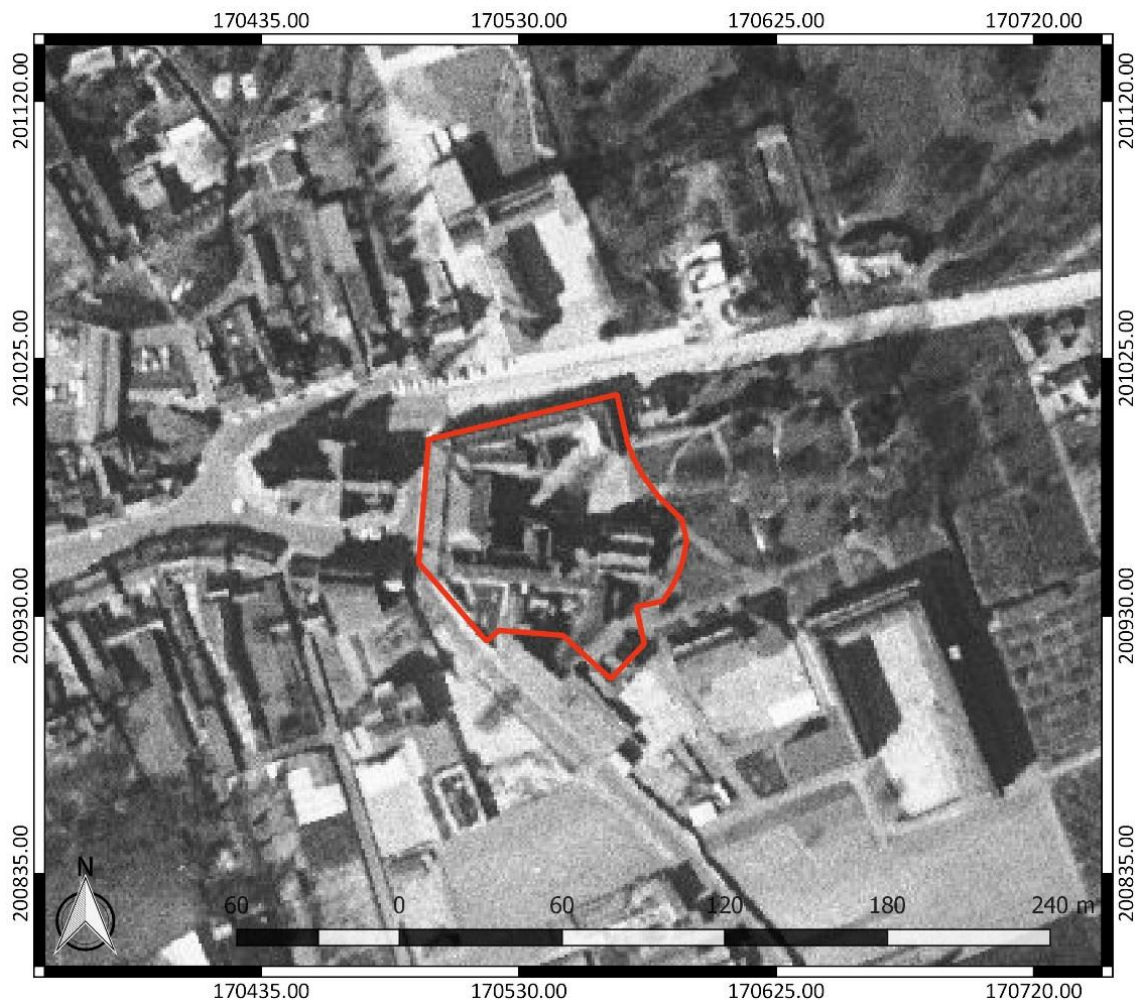

Figuur 19: Topografische kaart uit 1893 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 20: Topografische kaart uit 1936 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Op de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp (1842-1879) is het grootste gebouw binnen het onderzoeksgebied uitgebreid of vervangen (Figuur 18). Mogelijkerwijs waren de gebouwen reeds in gebruik door de zusters van de congregatie van het Heilig Hart van Maria. Op een topografische kaart uit 1893 (Figuur 19) moet dit zeker het geval geweest zijn. De bebouwing in het westen van het terrein is weer lichtjes anders voorgesteld. Rond 1936 werd er een zaal aan het klooster gebouwd.⁸ De uitbreiding van het klooster is te zien op een topografische kaart uit 1936 (Figuur 20). Er is nu ook bebouwing in het noorden, het zuiden en het centrale gedeelte van het terrein.

Figuur 21: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 21) toont het klooster in zijn huidige vorm. In de omgeving is de bebouwing uitgebreid. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 22) geeft een gelijkaardige situatie weer. Het beeld komt grotendeels overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto. De bebouwing die op de oudere luchtfoto's in het noorden van het onderzoeksgebied aanwezig is, is ondertussen afgebroken (Figuur 7).

⁸ Erfgoedbank Kempens Karakter: <http://www.kempenserfgoed.be/erfgoed/9274-berlaar-bouw-zaal-klooster-ca-1936>

Figuur 22: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

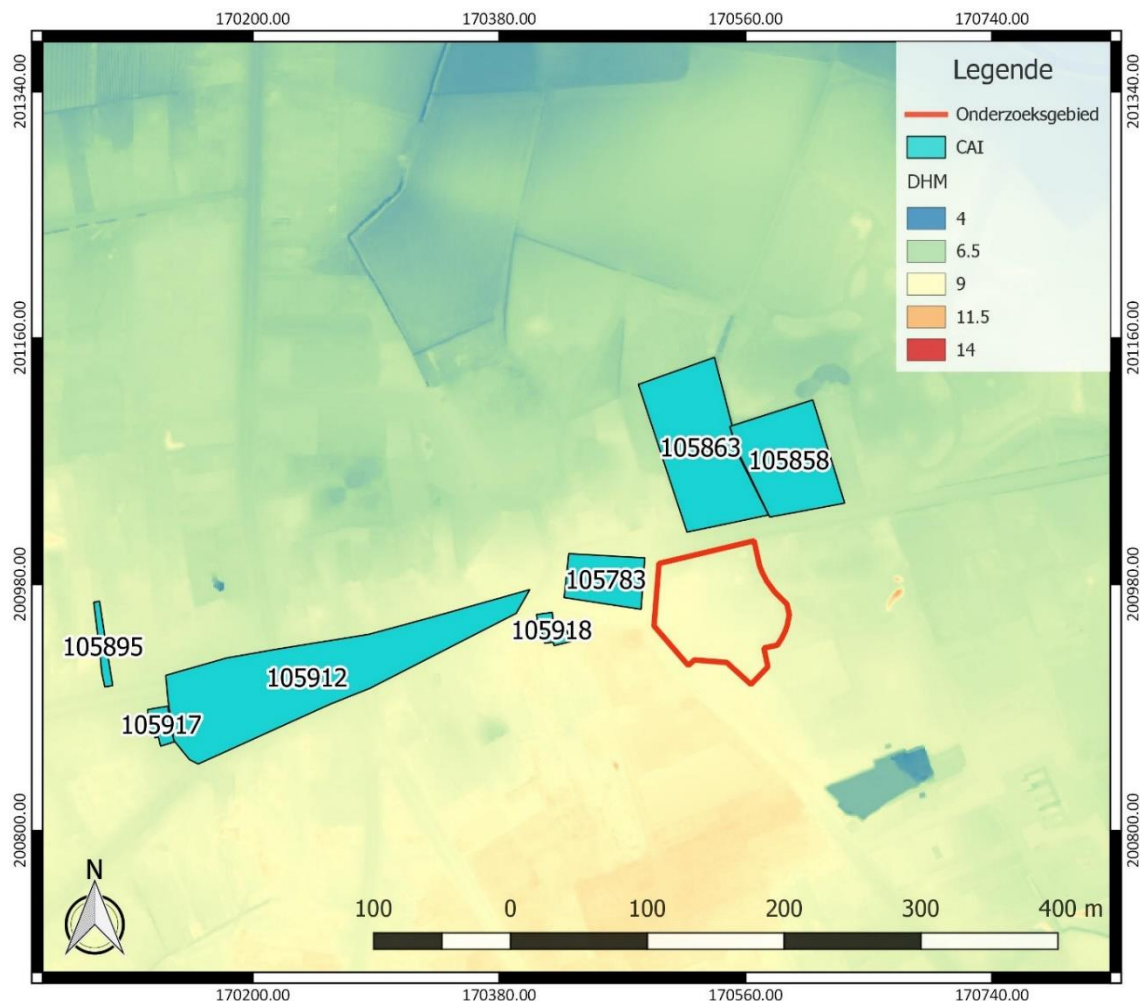
2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 23 en Figuur 24). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

In de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich resten uit de middeleeuwen. Juist ten westen van het onderzoeksgebied is de Sint-Pieterskerk gelegen (CAI ID 105783). Deze gaat terug tot de volle middeleeuwen. Rond 1230 begon men met de bouw van een kerk met een vroeggotische toren. In het midden van de 14de eeuw werd de kerk vervangen door een nieuwe. Deze werd vermoedelijk verwoest bij een brand. Een derde kerk was 17de-18de-eeuws. In de tweede helft van de 19de eeuw werd de huidige neoromaanse kruisbasiliek gebouwd. De oorspronkelijke vroeggotische toren bleef behouden. Deze toren werd in 1940 gedynamiteerd door de Belgische militaire overheid en vervolgens heropgebouwd uit recuperatiemateriaal. In de kerk zijn resten uit de nieuwste tijd aanwezig. Het gaat om muren in ijzerzandsteen, platte leisteen en kalksteen, en een vloerstructuur uit platte bakstenen.⁹ De dorpskern van Berlaar wordt bepaald door een driehoekig

⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105783, Sint-Pieterskerk (geraadpleegd op 30 november 2017); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Parochiekerk Sint-Pieter [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9958> (geraadpleegd op 30 november 2017)

plein (een zogenaamde dries) met drenkpoel uit de late middeleeuwen (CAI ID 105912). Op de Ferrariskaart is er nog een scheiding te zien tussen het driehoekig groen plein en een aparte groene drenk- of weideplaats.¹⁰

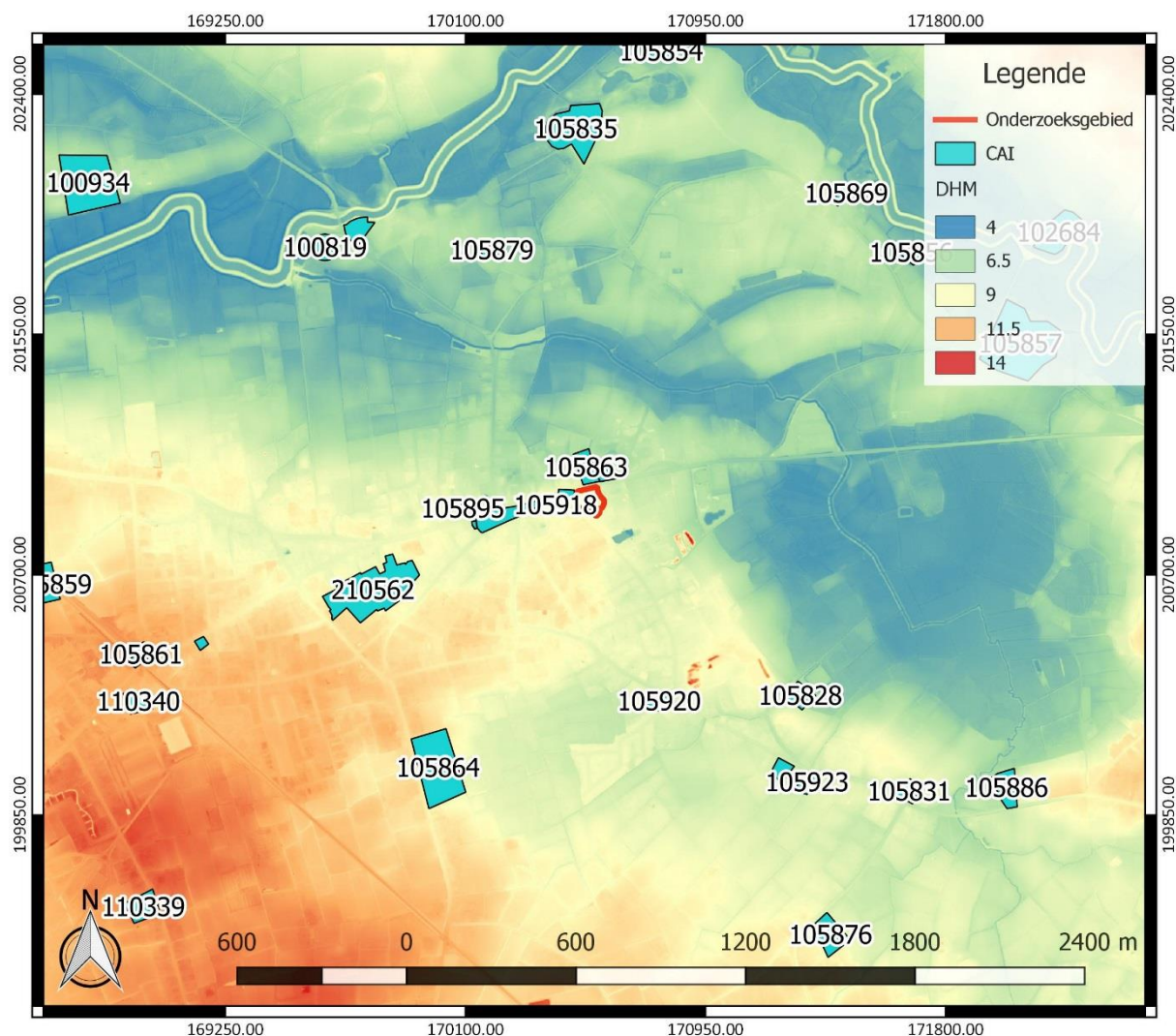
Figuur 23: Detailkaart Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied
(<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DHM

Verder zijn er in het centrum van Berlaar historische en cartografische indicatoren uit de nieuwe tijd aanwezig. Ten noordoosten van het onderzoeksgebied, aan de overzijde van de Pastorijstraat, ligt de pastorie van de Sint-Pieterparochie (CAI ID 105858). Het gaat om een oorspronkelijk omgrachte pastorie met omringende tuin, die in 1631 opgericht werd. In de 18de eeuw werden er herstellingswerken uitgevoerd. De stal, met woonplaats voor de knecht, een paardenstal en koetshuis, dateert uit 1740. De voormalige Herberg In den Hert (CAI ID 105918) kan in dezelfde periode geplaatst worden. De herberg was gevestigd in een breedhuis dat in de kern opklimt tot in de 17de eeuw. De muurankers vermelden het jaar 1671. De huidige gevelordonnantie dateert uit het eerste kwart van de 20ste eeuw. Mouterij en brouwerij De Kroon (CAI ID 105917) klimt tevens op tot de 17de-18de eeuw. In de Pastorijstraat is er verder nog een site met walgracht (CAI ID 105863) gelokaliseerd, die minstens tot de 18de eeuw teruggaat.¹¹

¹⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105912, Wortelpoel (geraadpleegd op 30 november 2017)

¹¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105858, Pastorijstraat 5 (geraadpleegd op 30 november 2017); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Pastorie van de Sint-Pieterparochie [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9980> (geraadpleegd op 30 november 2017); Centrale Archeologische

De oudste vondst in Berlaar dateert uit de midden-Romeinse tijd. Het gaat om een losse vondst van een munt (een bronzen sestertius) uit de regeringsperiode van keizer Trajanus (98-117 na Chr.). De munt werd gevonden ter hoogte van de Dorpsstraat (op locatie CAI ID 105895). Deze ontdekking zou in verband kunnen staan met een mogelijk nabijgelegen Romeinse heirbaan die via Kessel van Vilvoorde naar Kasterlee zou hebben gelopen. In de Dorpsstraat kwamen ook sporen uit de middeleeuwen aan het licht. Ter hoogte van CAI ID 210562 werden bij proefsleuvenonderzoek vijf paalkuilen, twee kuilen en een greppel uit de volle middeleeuwen aangetroffen. Er waren tevens 24 greppelfragmenten uit de late middeleeuwen aanwezig. Mogelijk deden deze greppels dienst als systeem voor afwatering of percelering.¹²

Figuur 24: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied
(<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DHM

Inventaris, CAI ID 105918, In den Hert (geraadpleegd op 30 november 2017); Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Herberg In den Hert [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9952> (geraadpleegd op 30 november 2017); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105917, De Kroon (geraadpleegd op 30 november 2017); Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Mouterij en brouwerij De Kroon [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9964> (geraadpleegd op 30 november 2017); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105863, Pastorijstraat I (geraadpleegd op 30 november 2017)

¹² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105895, Dorpsstraat 12 (geraadpleegd op 30 november 2017); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 210562, Dorpsstraat (geraadpleegd op 30 november 2017)

In de ruimere omgeving zijn ook resten uit de nieuwe tijd aanwezig. Het Hof van Heynsbroeck (CAI ID 105828) dateert uit de 16de eeuw. Het was een omgrachte hoeve, die in 1567 vermeld werd als een kasteel met hofgrachten, hof, zaai- en weideland, bos en heide. Vanaf de 18de eeuw was de hoeve gekend als “Roode Hoeve”.¹³ Uit de 18de eeuw zijn er enkele sites met walgracht bekend. De omgrachte site in de Smidstraat (CAI ID 105864) bestond vermoedelijk uit twee aaneensluitende hoevecomplexen. In de Bosstraat (CAI ID 105876) situeert zich een woonstalhuis met walgracht uit de tweede helft van de 18de eeuw.¹⁴ Nog uit de 18de eeuw is er het hoevecomplex Boterhoeve (CAI ID 105886) en zijn er enkele hoeves langs de Itegembaan (CAI ID 105919 [ten westen van CAI ID 105923], CAI ID 105920 en CAI ID 105923). Ook het Duifhuys (CAI ID 105831) is een hoeve uit de 18de eeuw.¹⁵

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?

Het onderzoeksgebied is gelegen in de historische dorpskern van Berlaar. De kerk en het dorpsplein blijken terug te gaan tot de volle middeleeuwen. Op basis daarvan kent het terrein een hoog archeologisch potentieel voor resten uit de volle middeleeuwen en de nieuwe tijd. Op basis van gekende archeologische waarden dient er ook rekening gehouden te worden met mogelijke vondsten uit de Romeinse tijd. Landschappelijk kent het onderzoeksgebied een gunstige ligging, in een gradiëntzone van de lager gelegen nattere gronden ter hoogte van de Gestelbeek, naar hoger gelegen drogere gronden. Gezien de gunstige landschappelijke ligging zijn ook archeologische resten uit de metaaltijden niet uit te sluiten.

¹³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105828, Hof van Heynsbroeck (Rode Hoeve) (geraadpleegd op 30 november 2017); Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Hoeve Hof van Heynsbroeck [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9897> (geraadpleegd op 30 november 2017)

¹⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105864, Smidstraat II (geraadpleegd op 30 november 2017); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105876, Bosstraat 15 (geraadpleegd op 30 november 2017); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Woonstalhuis [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9891> (geraadpleegd op 30 november 2017).

¹⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105886, Boterhoeve 1 (geraadpleegd op 30 november 2017); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Hoeve Boterhoeve [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9927> (geraadpleegd op 30 november 2017); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105919, Itegembaan 172 (geraadpleegd op 30 november 2017); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Hoeve [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9924> (geraadpleegd op 30 november 2017); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105920, Itegembaan 120-122 (geraadpleegd op 30 november 2017); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105923, Itegembaan 176 (geraadpleegd op 30 november 2017); Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Hoeve [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9925> (geraadpleegd op 30 november 2017); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID, Duifhuys (geraadpleegd op 30 november 2017); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Hoeve Duifhuis [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9926> (geraadpleegd op 30 november 2017)

Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Vanaf de 18de eeuw kunnen we de gebruiksevolutie van het terrein reconstrueren aan de hand van historische kaarten en luchtfoto's. De oudste kaarten tonen dat er reeds sprake is van bebouwing in het westen van het terrein. In de 19de eeuw vestigt zich een kloosterorde op het terrein en worden de gebouwen op het terrein ingericht als schoolgebouwen. Ten laatste in 1936 is er sprake van een uitbreiding van de bebouwing, waardoor het grootste deel van het terrein vandaag de dag bebouwd of verhard is. Gezien de bodemingrepen die in het kader daarvan reeds hebben plaatsgevonden op het terrein, verwachten we enige aantasting van de bovenzijde van het bodemarchief.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de bouw van woonblokken met een gemeenschappelijke ondergrondse kelderverdieping en omgevingsaanleg. De verstoringdiepte van de geplande werken varieert van 50 cm tot 3,70 m onder het maaiveld. Dit betekent dat het bodemarchief binnen het volledige onderzoeksgebied bedreigd is.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Gezien de ligging van het terrein in de historische kern van Berlaar zijn voornamelijk sporen uit de volle middeleeuwen tot de nieuwe tijd te verwachten op het terrein. Op basis van de landschappelijke ligging zijn oudere resten echter evenmin uit te sluiten. Bodemingrepen die in de nieuwste tijd plaatsgevonden hebben op het terrein, hebben vermoedelijk een negatieve impact gehad op de bovenzijde van het bodemarchief. De geplande werken op het terrein betekenen een reële bedreiging voor het bodemarchief tot op grote diepte binnen het onderzoeksgebied. Gezien het archeologisch potentieel van het terrein en de impact van de geplande werken wordt bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig geacht.

Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein bebouwd en verhard is, of in gebruik is als grasland. Landschappelijk booronderzoek kan relevant zijn om de bewaringstoestand van de bodem beter in te schatten, maar laat niet toe om de bewaringstoestand van de bodem ter hoogte van de aanwezige bebouwing – die toch een groot deel van het terrein beslaat - in te schatten. Daarom lijkt het efficiënter om meteen over te gaan tot een proefsleuvenonderzoek. Daarbij kan de bewaringstoestand van het bodemarchief verder onderzocht worden en kan meteen ook nagegaan worden of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

Na elke nieuwe stap in het archeologisch vooronderzoek dient telkens opnieuw de afweging gemaakt te worden of bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is en welke onderzoeksmethodes hiervoor het meest aangewezen zijn.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Gezien de ligging van het terrein in de historische kern van Berlaar zijn voornamelijk sporen uit de volle middeleeuwen tot de nieuwe tijd te verwachten op het terrein. Op basis van de landschappelijke ligging zijn oudere resten echter evenmin uit te sluiten. Bodemingrepen die in de nieuwste tijd plaatsgevonden hebben op het terrein, hebben vermoedelijk een negatieve impact gehad op de bovenzijde van het bodemarchief. De geplande werken op het terrein betekenen een reële bedreiging voor het bodemarchief tot op grote diepte binnen het onderzoeksgebied. Gezien het archeologisch potentieel van het terrein en de impact van de geplande werken wordt bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig geacht.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Goolaerts, S./K. Beerten, 2006: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 16 Lier*, Leuven.

4.2 Websites

Cartesius (2017)

<https://www.cartesius.be>

Centrale Archeologische Inventaris (2017)

<https://cai.onroenderfgoed.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2017)

<http://dov.vlaanderen.be>

Erfgoedbank Kempens Karakter (2017)

<http://www.kempenserfgoed.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2017)

<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2017)

<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2017)

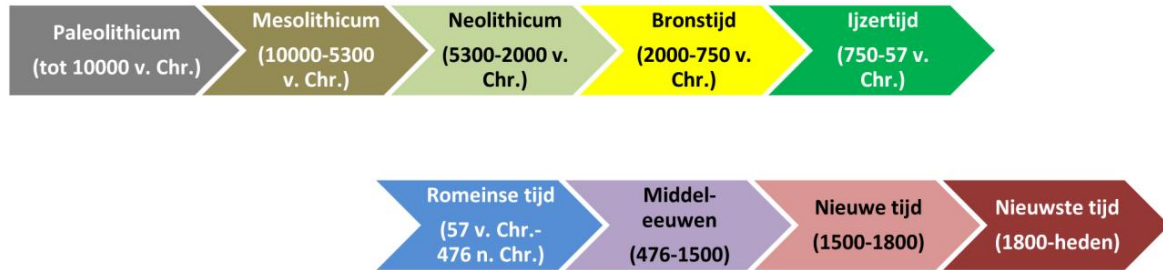
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2017)

<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

5.2 Plannenlijst

Plannenlijst bureauonderzoek: projectcode 2017K217

Plan-nummer	Type	Onderwerp	Aanmaak-schaal	Aanmaak-wijze	Datum
1	Kadasterplan	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	10/10/2018
2	Topografische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	29/11/2017
3	Verstoringskaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	29/11/2017
4	Bouwplan	Inplantingsplan	1:1	Digitaal	10/10/2018
5	Bouwplan	Kelderplan	1:1	Digitaal	10/10/2018
6	Bouwplan	Snedes	1:1	Digitaal	10/10/2018
7	Hoogtemodel	Digitaal hoogtemodel terrein en omgeving	1:1	Digitaal	29/11/2017
8	Hydrografische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	29/11/2017
9	Doorsnede	Terreinverloop	1:1	Digitaal	29/11/2017
10	Tertiaire geologische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	29/11/2017
11	Quartairgeologische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	29/11/2017
12	Bodemkaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	29/11/2017
13	Bodemgebruikkaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	29/11/2017
14	Historische kaart	Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden	1:1	Digitaal	29/11/2017
15	Historische kaart	Atlas der Buurtwegen	1:1	Digitaal	29/11/2017
16	Historische kaart	Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp	1:1	Digitaal	29/11/2017
17	Topografische kaart	1893	1:1	Digitaal	29/11/2017
18	Topografische kaart	1936	1:1	Digitaal	29/11/2017
19	CAI-kaart	Detail CAI vondstlocaties	1:1	Digitaal	29/11/2017
20	CAI-kaart	Overzicht CAI vondstlocaties	1:1	Digitaal	29/11/2017

5.3 Fotolijst

Fotolijst bureauonderzoek: projectcode 2017K217

ID	Type	Onderwerp	Vervaardiging	Datum
F1	Luchtfoto	Toestand terrein 2017	Digitaal	29/11/2017
F2	Luchtfoto	Toestand terrein 1971	Digitaal	29/11/2017
F3	Luchtfoto	Toestand terrein 1979-1990	Digitaal	29/11/2017